

סלוניקי

(שלוניקי; תסלוניקי; Salonika, Thessaloniki). עיר נמל, השנייה בגודלה ובחשיבותה בערי יוון. ס' נוסדה ב-315 לפני הספירה, היתה בשלטון מקדוניה, רומא וביזנטיון, וב-1430-1911 בשלטון העות'מאנים. ב-1911 כבשה היוונים.

יהודים ישבו בס' מאז המאה השלישית לפני הספירה, ופאולוס ביקר בעיר והטיף בבית-הכנסת שבמקום. ס' משכה אליה תמיד מהגרים יהודים מארצות רבות, ובכללן מקהילות אשכנז ועוד יותר מאיטליה. ואולם, ההגירה שעיצבה את דמותה היתה של יהודים מספרד, מסוף המאה ה-14, כול המאה ה-15 ובייחוד אחרי גירוש ספרד ב-1492. ס' היתה לעיר שרובה ישראל, הגדולה והחשובה בערי היהודים בעולם, ובמאות ה-16-ה-18 אולי הגדולה בקהילות ישראל. מכיוון ש'המיעוט' הלא-יהודי בס' היה מפוצל לדתות שונות – מוסלמים ונוצרים – ולעמים שונים – תורכים, יוונים ובני עמים סלונים – בלט הצביון היהודי של העיר, רוב תושביה דיברו יהודית-ספרדית (לדינו) ובשבתות וחגים שבת המסחר ושבת אף הנמל, שרוב עובדיו היו יהודים. במאות ה-16-ה-18 היתה ס' מרכז לתורה ולפעילות תרבות יהודית, ופעלו בה רבנים נודעים. במאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 מילאו יהודי ס' תפקיד ראשון במעלה במודרניזציה של העיר ובפיתוח התעשייה, הבנקאות ושירותי הציבור. הוקמו בה בתי-ספר של 'כול ישראל חברים' (אליאנס), הופיעו עשרות עיתונים ביהודית-ספרדית ובצרפתית, הוקמו אגודות להפצת העברית וספרותה, ופעלו אגודות ציוניות וסוציאליסטיות. ערב כיבוש ס' בידי היוונים ב-1913 ישבו בס' 80,000 יהודים בתוך אוכלוסייה כללית של 173,000. בעקבות כיבושה במלחמת הבלקן הראשונה ביקשו כמה מעצמות, ובראשן אוסטריה, להפוך את ס' לנמל חופשי עם אוטונומיה יהודית, אך יוון התנגדה לכך וסיפחה את העיר.

היוונים ניהלו 'הלניזציה' של ס', אגב נישול היהודים מעמדותיהם. החלה הגירה גדולה של יהודים מהעיר, והיא גברה בעקבות בואם של המוני פליטים יוונים מאנטוליה, שממנה נמלטו עם נצחון הצבא הלאומי התורכי. ממשלת יוון יישרה בס' רבים מאוד מן הפליטים. מקרב היוונים הללו התפתחה תנועה פשיסטית ואנטי-יהודית, ה'איחוד הלאומי היווני' (EEE; Ethniki Enosis Elladas). חברי התנועה תקפו יהודים וב-1931-1932 נערכו פרעות בס'. ההגירה קיבלה אופי של יציאת המונים, וקרוב ל-10,000 יהודים עלו לארץ-ישראל (ובה היו, בין השאר, חלוצי העבודה בנמלים). הצעדים האנטי-יהודיים כללו חובת סגירת חנויות ביום ראשון, הגבלות על בתי-ספר עבריים ובתי-ספר ביהודית-ספרדית, ודגש חזק בלימודים יוונים. יואניס מטאקסאס, שב-1936 כונן ביוון משטר רודני ריסן את ה'איחוד הלאומי היווני' האנטישמי, אך הגביל את השתתפות יהודים ובני מיעוטים אחרים בקצונה הצבאית.

ב-9 באפריל 1941 כבשו הגרמנים את ס' על 50,000 היהודים שחיו אז בה. בתוך שבוע נעצרו חברי מועצת הקהילה היהודית, דירות של יהודים הופקעו, ובית-החולים היהודי נלקח לשמש את הצבא הגרמני. שלושה עיתונים יהודיים בצרפתית וביהודית-ספרדית נסגרו, וכנגדם הופיעו עיתונים של אנטישמנים ומשתפי-פעולה ('ניאה אירופי' ו'אפויאומה'; Nea-Europi, Apoyeuma). באפריל-מאי 1941 עסק מטה מבצע רוזנברג, בסיוע של יחידות הורמנט, בביזה שיטתית של אוצרות הספרות והתרבות בני 500 השנים מעשרות ספריות פרטיות וציבוריות ומבתי-הכנסת של העיר, שהיתה מרכז תרבות כה חשוב. רוב הפריטים נשלחו לפרנקפורט, שבה עסקו הנאצים בהקמת ספרייה לחקר היהדות. 14 החודשים שאחרי-כן היו שקטים, יחסית, ובהם לא ננקטו צעדים אנטי-יהודיים. דאגתה של הקהילה היתה נתונה יותר לסכנת הרעב. בחורף הקשה של 1941/42 מתו כ-600 נפש בקור ובמחלות. הקהילה לא היתה אפוא ערוכה למה שציפה לה שמונת החודשים שאחרי-כן, כאשר רוכזו היהודים בשיטתיות בגטו. רכושם חוסל לחלוטין, נכסי דנידי שלהם הופקעו והועברו לסגל הנאצי ולאוצר המדינה, נכסי דלא-ניידי נמסרו לעירייה היוונית, ובעיקר – רוב היהודים עצמם נרצחו באושוויץ והושמדו במשפותיה.

ב-11 ביולי 1942 נצטוו 9,000 גברים יהודים בני 18-45 להתכנס ב'פליטיאה אלפתריה' (PLATEIA ELEFTHERIA; כיכר החירות) שם הושפלו כול היום בשמש היוקדת. כ-2,000 איש נשלחו לעבודת פרך בצבא הגרמני, ועד אוקטובר מתו 250 מהם. במשא-ומתן עם ד"ר מקסימילין מרטון, יועץ המינהל הצבאי הגרמני במקדוניה, פדתה הקהילה את הגברים הצעירים. חלק מהכסף נאסף בס' ובאתונה, והשאר בא ממכירת בית-העלמין בן 500 השנים לעירייה, והיא הרסה אותו באופן שיטתי, השתמשה באבני המצבות העתיקות לחומרי בנייה והקימה אוניברסיטה בתוך החורבות.

בדצמבר 1942 מונה הרב הראשי, ד"ר צבי קורץ, ליושב ראש היודנרט שזה אך הוקם. למרות מאמציו ומחאותיו ומאמצי ממשלת יוון והכנסייה ומחאותיהן אמור היה קורץ לייצג את הקהילה במגעים עם דיטר ויסליצני ואלואיס ברונר, נציגיו של אדולף איכמן, שב-6 בפברואר 1943 באו לס'. ב-8 בפברואר פירסם מרטון סדרת פקודות ליישום חוקי נירנברג ולבידוד היהודים. הפקודות הוצאו לפועל בידי ויטאל חסון, אדגר שוניו, ל' טופז וג' אלבאלה. אחרי המלחמה הועמדו הללו למשפט באשמת שיתוף-פעולה עם הנאצים. תפקידו של הרב קורץ כיושב-ראש היודנרט שנוי במחלוקת. ההיסטוריונים בתקופה שמיד לאחר תום המלחמה דנו אותו לכף חובה באשמת חוסר מנהיגות; אחרים ניסו לשקם את תדמיתו.

מ-25 בפברואר הוכנו משלוחים על-ידי ריכוז היהודים ברובע הבארון הירש הסמוך לתחנת הרכבת. היו 19-20 משלוחים, ובהם למיצער 43,850 יהודים. המשלוחים הגיעו לאושוויץ-בירקנאו בין 20 במרס ל-18 באוגוסט, רוב היהודים נרצחו בגזים עם בואם למחנה. 11,200

ניצלו בסלקציה (4,200 נשים ו-7,000 גברים) אך רובם נספו אחר-כך. חלק מן הנשים היו קורבנות למחקר העקרות של הד"ר קרל קלאוברג באושוויץ. באוגוסט נשלחו הרב והיודנרט ובכלל זה המשטרה היהודית, לברגן-בלזן. יהודים בעלי דרכון ספרדי, איטלקי, תורכי ודרכונים אחרים לא נרצחו, ו-367 יהודים שקיבלו אזרחות ספרדית עברו דרך ברגן-בלזן בדרכם לספרד. מאמצי איטליה להגן על יהודי ס' גרמו עימותים עם הגרמנים. כמה יהודים זכו בסיוע להימלט לאיזור הכיבוש האיטלקי, ואחרים קיבלו אזרחות איטלקית. איטליה הצליחה חלקית בלבד בהגנה על גולת ס' באירופה הכבושה. כמה יהודים נמלטו לארץ-ישראל בסיועם של הפרטיזנים, אך מספרם אינו ידוע. מאות מיהודי ס' שרדו ממחנות העבודה וממחנות ההשמדה הרבים. אחר המלחמה הצטרפו אליהם היהודים שלחמו בשורות הפרטיזנים. ב-1945 נמנו בקהילה 1,950 יהודים. בעת מלחמת האזרחים ביוון אחרי המלחמה ספגו רבים מהם עלבונות ומתקפות כ'קומוניסטים'. הרדיפות הללו היו גורם לעוד עלייה לישראל ולהגירה לארצות-הברית ולדרום-אמריקה.